

بررسی عوامل موثر بر درآمدهای مالیاتی کشور ایران

زهرا نجفی کشکولی

Zahra.najafi1016@gmail.com

کارشناسی ارشد علوم اقتصادی، گرایش توسعه اقتصادی و برنامه‌ریزی

چکیده

مالیات اصلی‌ترین منبع درآمد دولت‌ها می‌باشد و در هر کشوری با توجه به موقعیت آن کشور و شرایط اقتصادی آن قوانین مالیاتی وضع می‌شود. مالیات‌ها از مهمترین ابزارهای سیاست مالی دولت‌ها می‌باشند به همین دلیل باید دولت توجه ویژه به این موضوع داشته باشد. در کشور ایران به علت اقتصاد تک محصولی درآمدهای حاصل از منابع طبیعی، درآمدهای مالیاتی را به عنوان بنیاد مالی دولت تضعیف می‌کند و انگیزه دولت را برای وصول مالیات کاهش می‌دهد. علاوه بر درآمدهای حاصل از منابع طبیعی، عواملی چون تورم، نرخ ارز، درآمد سرانه، نرخ های مالیاتی، درآمدهای نفتی و فرهنگ بر درآمدهای مالیاتی کشور تاثیر منفی بر درآمدهای مالیاتی کشور می‌گذارد. وازه‌های کلیدی: مالیات، درآمدهای مالیاتی، درآمدهای نفتی، تورم، درآمد سرانه و نرخ ارز

مقدمه

کشور ایران یک کشور صادرکننده نفت است به همین دلیل اقتصاد ایران بر پایه درآمدهای نفتی می‌چرخد و وجود دولت به شدت وابسته به نفت است. در کشورهایی که دارای منابع طبیعی هستند و درآمدهای حاصل از این منابع طبیعی سهم بالایی از تولید ناخالص داخلی و بودجه سالانه کشور را به خود اختصاص می‌دهد اما در آینده نزدیک این منابع به پایان می‌رسد. در این صورت یک پایه مالیاتی وسیع می‌تواند جریان درآمدی را برای حمایت از برنامه‌های بخش عمومی زمانی که منابع طبیعی تمام می‌شود، تداوم بخشد (صمدی، ۱۳۹۹). مالیات‌های یکی از متداول‌ترین منبع درآمدی دولت‌ها هستند و به دلیل قابل کنترل بودن، اصلی‌ترین منبع درآمدی دولت محسوب می‌شوند اما در ایران به دلیل وابستگی دولت به منابع طبیعی (نفت) و کارا نبودن سیستم مالیاتی در کشور، نسبت درآمدهای مالیاتی به تولید ناخالص داخلی بسیار کم است. به دلیل افزایش درآمدهای حاصل از فروش نفت انگیزه دولت برای کسب درآمدهای مالیاتی کاهش می‌یابد. آمار منتشر شده نشان می‌دهد ساختار اقتصاد ایران ساختاری نفتی و عمده بودجه دولت از این منبع تامین می‌شود. نفت یکی از عواملی که بر درآمدهای مالیاتی کشور تاثیر می‌گذارد عوامل زیادی بر مالیات تاثیر گذارند که در این ادامه مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱. مالیات و انواع آن

قبل از هر چیزی ابتدا با مالیات و انواع آن آشنا می‌شویم.

مالیات یکی از مهم‌ترین و چالشی‌ترین نقاط رابط حاکمان و مردم بوده است و منبع اصلی درآمدهای دولت جهت انجام وظیفه و مهمترین دستاورد مالی بشر برای پیشرفت تمدن بوده است.

تعریف سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) مالیات پرداختی است الزامی و بلاعوض که ممکن است به شخص، موسسه، دارایی و غیر تعلق بگیرد. ساده‌ترین تعریف مالیات چنین است: مبلغی است که مردم برای هزینه‌های عمومی به دولت می‌پردازند. طبق تعریف دیوید هیوم، مالیات بها و جبران خدماتی است که از دستگاه دولت عاید اشخاص می‌شود.

مالیات، پیش پرداختی است که افراد برای استفاده از انتظامات عمومی می‌دهند (کنت دومیرابو). قوانین و مقررات مالیاتی در هر کشوری متفاوت است و به طور مثال کشوری که سیستم مالیاتی آن بر روی اخذ مالیات از ثروتمندان متمرکز است با کشوری که از همه شهروندان به طور مساوی مالیات اخذ می‌کند متفاوت است. مالیات در کشور ایران به دو دسته کلی تقسیم می‌شود: مالیات مستقیم و مالیات غیر مستقیم. مالیات مستقیم: مالیات مستقیم مالیاتی است که افراد مشخص به ازای درآمد و یا مایملک خاصی و به میزان مشخصی پرداخت می‌کنند. در واقع این نوع مالیات مالیاتی است که به طور مستقیم از اموال و دارایی افراد کسب می‌شود و مستقیماً توسط مودی پرداخت می‌شود. این نوع مالیات نیز خود به دو دسته تقسیم می‌شود. مالیات بر درآمد و مالیات بر دارایی.

۱-۱. مالیات بر درآمد

مالیات بر درآمد مالیاتی است که از درآمد افراد اخذ می‌شود، این نوع از مالیات انواعی دارد که این جا به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم

۲. مالیات بر درآمد املاک
۳. مالیات بر درآمد حقوق
۴. مالیات بر درآمد مشاغل
۵. مالیات بر درآمد کشاورزی
۶. مالیات بر درآمد اشخاص حقوقی
۷. مالیات بر درآمدهای اتفاقی
۸. مالیات بر درآمد املاک

به این صورت است که هنگامی که شخص حقیقی یا حقوقی قصد واگذاری املاک یا حقوق ناشی از املاک خود را دارد پس از کسر معافیت‌های قانونی مشمول مالیات بر درآمد املاک می‌شود.

۱-۲. مالیات بر دارایی

دومین مالیات مستقیم مالیات بر دارایی می‌باشد یعنی دارایی خالص یک فرد. این برخلاف مالیات بر درآمد عادی است که از درآمد در یک سال خاص اخذ می‌شود. به منظور محاسبه مالیات بر ثروت قابل پرداخت، دولت باید سابقه‌ای از تمام دارایی‌های افراد را در دست داشته باشد. وجه نقد، وسایل نقلیه، املاک، سهام، اوراق قرضه و غیره. اگر مجموع همه این دارایی‌ها از حد آستانه معینی فراتر رود، آنگاه شخص موظف به پرداخت مالیات بر ثروت است. مالیات بر دارایی، که همچنین با نام "مالیات بر سرمایه" یا "مالیات بر سهام" نیز شناخته می‌شود، به ثروت در اختیار افراد تحمیل می‌شود. این مالیات معمولاً به ارزش خالص شخص تعلق می‌گیرد، که شامل دارایی منهای بدهی است. این دارایی‌ها شامل پول نقد، سپرده‌های بانکی، سهام، دارایی‌های ثابت، اتومبیل‌های شخصی، املاک و مستغلات، برنامه‌های بازنشستگی، صندوق‌های پول و مسکن دارای مستاجر می‌شود. انواع مالیات بر دارایی عبارتند از:

۱. مالیات سالیانه املاک و مساکن
۲. مالیات خانه‌های خالی
۳. مالیات اراضی بایر
۴. مالیات حق تمبر
۵. مالیات ارث

مزایای بی‌شماری برای پرداخت مستقیم مالیات وجود دارد، که عبارتند از:

نخستین کنفرانس ملی کنکاش های علوم انسانی در مدیریت، کارآفرینی، اقتصاد و حسابداری

زمان برگزاری: ۱۴۰۲/۰۳/۱۱

۱. از آنجا که مالیات‌های مستقیم بر اساس توانایی فرد در پرداخت است، برابری بین پرداخت کنندگان و شهروندان را افزایش می‌دهد. بسته به میزان درآمد هر فرد مبلغ متفاوتی دریافت می‌شود.

۲. نکته مثبت در مورد مالیات‌های مستقیم در مورد مالیات بر درآمد این است که، مالیات سالانه هر سال یکسان است به شرطی که حقوق تغییر نکند.

۳. مالیات در واقع درآمد دولت است و وقتی نوسان می‌کند، درآمد نیز تغییر می‌کند. بنابراین می‌توانند بالاتر یا پایین تر بروند.

۴. مالیات مستقیم بر عایدی سرمایه زمانی کسر می‌شود که فردی دارایی‌هایی مانند: سهام، املاک یا .. را بفروشد. مالیات با تعیین تفاوت بین مبلغ خرید و مبلغ فروش محاسبه می‌شود.

۵. دولت نیازی به هزینه کردن برای جمع آوری مالیات ندارد، زیرا قبلاً از منبع درآمد اخذ می‌شود. برخی از شرکت‌ها از سیستم‌های کسر حقوق و دستمزد خودکار استفاده می‌کنند که به صرفه جویی در وقت و هزینه کمک می‌کند.

مالیات‌های غیر مستقیم مالیات‌هایی هستند که به طور غیر مستقیم توسط شهروندان پرداخت می‌شود. این نوع مالیات بخشی از همان پولی است که برای خرید کالا و خدمات می‌پردازیم، در واقع ما این پول را با خرید هر نوع محصولی به تولید کنندگان می‌پردازیم و آن‌ها مجموع این ارقام را به بخش دارایی کشور تحویل می‌دهند و بدین ترتیب دولت به درآمدزایی مالیاتی می‌رسد و از این درآمد در راستای رفاه عمومی و کاهش شکاف طبقاتی جامعه استفاده می‌کند اصول مالیات غیر مستقیم بدین صورت است که هر چقدر فرد مصرف کننده محصول بیشتری خریداری کند، باید مالیات غیر مستقیم بیشتری هم بپردازد و این روش دریافت مالیات به راحتی عدالت اقتصادی را به جریان می‌اندازد. انواع مالیات غیر مستقیم عبارت اند از:

۳-۱. مالیات بر وارات

مالیاتی است که تحت عنوان عوارض و حقوق گمرکی از تولید کنندگان خارجی و تاجرین واردکننده گرفته می‌شود و استراتژی دولت‌ها از وضع این مالیات‌ها این چنین است که تولیدکنندگان خارجی هنگام صادرات کالاهای خود متحمل هزینه‌های بیشتری شود و برای جلوگیری از ضرر و زیان و سودآوری بیشتر اقدام به افزایش قیمت کالاهای خود کنند. این روش برای مبارزه با واردات کالاهایی که در داخل ساخته می‌شود. افزایش قیمت کالاهای وارداتی باعث می‌شود که رقابت سختی با کالاهای داخلی داشته باشند که یک نوع استراتژی برای حمایت از تولیدکنندگان داخلی در ایران می‌باشد.

۴-۱. مالیات بر ارزش افزوده

این نوع مالیات بر همه کالاها و خدمات اعمال می‌شود به جز در موارد خاص. تمامی کالاها و خدمات از زمان تولید تا مرحله نهایی که به دست مصرف کننده برسد متحمل هزینه‌هایی می‌شود. مالیات بر ارزش افزوده به روی قیمت نهایی کالا کشیده می‌شود در واقع این نوع مالیات یک مالیات عام است که به قیمت کالای خریداری شده اضافه شده و تمام خریداران هنگام خرید آن را می‌پردازند و تولید کننده تمامی این مبالغ را جمع‌آوری کرده و به اداره دارایی کشور تحویل می‌دهد.

۵-۱. مالیات بر مصرف

این نوع مالیات شامل کسانی می‌شود که مصرف‌کننده برخی کالاهای خاص مانند الکل یا سیگار هستند. طبق اصول مالیاتی این مالیات باید توسط تولیدکننده پرداخت شود ولی تولید کننده با افزایش قیمت محصول خود مالیات را از خریدار می‌گیرد. کالاهایی که مشمول مالیات بر مصرف می‌شوند عبارتند از:

- دخانیات

نخستین کنفرانس ملی کنکاش های علوم انسانی در مدیریت، کار آفرینی، اقتصاد و حسابداری

زمان برگزاری: ۱۴۰۲/۰۳/۱۱

- الکل طبیعی و سنتی
- انواع نوشابه‌های غیرالکلی
- اتومبیل
- خاویار
- فرآورده‌های نفتی و پتروشیمی

مزایای مالیات غیر مستقیم:

مالیات غیرمستقیم، به عنوان یکی از انواع مالیات‌های دریافتی توسط دولت، دارای مزایا و معایبی، هم برای خریداران و هم برای دولت است که در ادامه به شماری از این موارد اشاره می‌شود:

- سهولت: مالیات غیر مستقیم به طور اتوماتیک با خرید کالا توسط خریداران پرداخت می‌شود و دولت هیچ هزینه‌ای برای وصول کردن این نوع مالیات نمی‌پردازد.
- فرار از مالیات به صفر می‌رسد: مالیات غیرمستقیم همراه با قیمت کالا پرداخته می‌شود، بنابراین هیچگونه فرار از مالیاتی در این مورد رخ نخواهد داد.
- تاثیر اجتماعی مثبت: مالیات غیر مستقیم با مشمول کردن شماری از کالاها مثل الکل، میزان خرید و فروش این کالاهای مضر را به حداقل رسانده و از سوی دیگر خرید کالاهای مفید را افزایش می‌دهد؛ بدین ترتیب فعالیتی سودمند در راستای سلامت جامعه رخ می‌دهد.
- عادلانه: در صورتی که این نوع مالیات برای کالاهای لوکس اعمال شود، می‌تواند تاثیر موثری در اجرای عدالت اقتصادی داشته باشد.

معایب مالیات غیر مستقیم:

در رابطه با معایب مالیات غیر مستقیم هم باید گفت که این نوع مالیات:

- دارای تشکیلات اداری نبوده و ممکن است دچار ناکارآمدی‌های اقتصادی شود.
 - از آنجایی که بر طیف گسترده‌ای از مردم اعمال می‌شود، می‌تواند به کاهش رفاه عمومی منجر شود.
 - تفاوتی بین قشر ضعیف و غنی وجود ندارد و هر خریداری با هر نوع درآمدی باید مالیات کالای خریداری شده را بپردازد و این ضعف مالیات غیر مستقیم نوعی بی عدالتی تلقی می‌شود.
- تفاوت‌های این دو مالیات نیز به شرح زیر است:
- مالیات‌های مستقیم به مالیاتی اطلاق می‌شود که توسط یک شخص مستقیماً به دولت تسویه و پرداخت می‌شود. مالیات‌های غیر مستقیم مالیاتی هستند که می‌توانند به واحد دیگری منتقل شوند. بنابراین، بار پرداخت آنها می‌تواند بر دوش شخص دیگری باشد.
 - در صورت عدم مدیریت مناسب جمع‌آوری، می‌توان از مالیات مستقیم اجتناب کرد. ولیکن از مالیات‌های غیرمستقیم نمی‌توان فرار کرد، زیرا مالیات‌ها به طور خودکار از کالاها و خدمات اخذ می‌شود.
 - مالیات‌های مستقیم می‌تواند به رفع تورم کمک کند، در حالی که مالیات غیر مستقیم می‌تواند منجر به تورم شود.
 - مالیات‌های مستقیم موجب صرفه جویی در پس اندازگران می‌شود، اما مالیات‌های غیرمستقیم برعکس این امر را تشویق می‌کند، زیرا محصولات و خدمات را گران‌تر می‌کند.
 - مالیات مستقیم فقط به افرادی تعلق می‌گیرد که به دسته‌های مختلف درآمد تعلق دارند. مالیات غیر مستقیم، از طرف دیگر، برای همه کسانی که کالا می‌خرند و از خدمات استفاده می‌کنند، اعمال می‌شود.

نخستین کنفرانس ملی کنکاش های علوم انسانی در مدیریت، کار آفرینی، اقتصاد و حسابداری

زمان برگزاری: ۱۴۰۲/۰۳/۱۱

مالیات ها منبع درآمد دولت ها هستند به همین دلیل قوانین متناسب با شرایط کشور وضع می شود و تمامی افراد جامعه تکالیفی در قبال کالاها و خدمات مصرفی خود دارند که تکالیف مالیاتی نامیده می شود. تکالیف مالیاتی خلاصه ای از عملکرد مالی یک شخص است که در اختیار سازمان مالیاتی کشور قرار می گیرد و باید طبق زمان تعیین شده پرداخت شود که این اشخاص عبارت اند از:

- کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی که در ایران که صاحب ملک و املاک هستند.
- کلیه اشخاص حقیقی مقیم ایران که چه در داخل و چه در خارج از کشور صاحب درآمد هستند.
- هر شخص مقیم ایران که از خارج درآمد داشته باشد.
- کلیه اشخاص حقوقی مقیم ایران که در داخل و خارج از ایران صاحب درآمد هستند.
- هر شخص غیر ایرانی اعم از حقیقی و حقوقی که درآمدهایی را در ایران کسب می کند و همچنین درآمدهایی که بابت واگذاری امتیازات از ایران کسب می کند.

در این میان مسوولین مالیاتی کشور برخی از اشخاص را از پرداخت مالیات به دولت معاف می کنند که عبارت اند از:

- معافیت مالیات بر حقوق کارگران و کارمندان
- معافیت هزینه های درمان
- معافیت مالیات جوایز علمی و پژوهشی
- معافیت اختراع و اکتشاف
- معافیت سپرده های بانکی
- معافیت تجهیزیه و مهریه
- معافیت فعالیت های کشاورزی
- معافیت حقوق افراد شاغل در مناطق کمتر توسعه یافته
- معافیت فعالیت های آموزشی
- معافیت فعالیت بخش های تعاونی
- معافیت بخش صادرات
- معافیت صنایع دستی
- معافیت فعالیت های تولیدی، معدنی و گردشگری
- معافیت سود حاصل از تامین مالی پروژه ها
- معافیت عبور ترانزیت کالاها
- معافیت فعالیت اقتصادی در مناطق آزاد تجاری- صنعتی
- معافیت مالیات فعالیت های فرهنگی و هنری

وقتی گروه یا اشخاص معاف از مالیات می شوند درآمدهای مالیاتی دولت کاهش می یابد. اگر معافیت مالیاتی اشخاص حقوقی و حقیقی به صورت گسترده انجام پذیرد دولت برای جبران کسری درآمد مالیاتی خود، باید میزان نرخ مالیات را افزایش داده و بدین ترتیب گروه های دیگر جامعه که از معافیت های مالیاتی بهره مند نیستند تحت فشار قرار خواهند گرفت. بدون شک معافیت مالیاتی به گروه ها یا فعالیت ها و یا مناطق گسترده منجر به ضعف در نظام اجرایی مالیاتی خواهد شد.

۲. عوامل مؤثر بر درآمدهای مالیاتی

حال بعد از شناخت مالیات و انواع آن عوامل مؤثر منتخب بر آن را مورد بررسی قرار می‌دهیم. عوامل مؤثر بر درآمدهای مالیاتی در کشورهای مختلف بسته به شرایط اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی آنها متفاوت است. در یک قالب کلی می‌توان این ارزیابی عوامل را در چند بخش عمده: ۱۰. عوامل

اقتصادی، ۲۰ عوامل اجتماعی و فرهنگی، ۳۰ عوامل سیاسی و ۴۰ عوامل نهادی یا کیفیت نهادهای کشور دسته‌بندی کرد. در ادامه منتخبی از عوامل مؤثر بر درآمدهای مالیاتی و نحوه اثرگذاری هر کدام به تفکیک مورد بررسی قرار می‌دهیم (توتونچی ملکی، موسوی جهرمی، مهر آرا، ۱۳۹۹).

۲-۱. تورم

تأثیر تورم بر درآمدهای مالیاتی و به تبع آن کسری بودجه به اثر تانزی معروف است. اثر تانزی در کشورهای در حال توسعه مثل ایران منفی است زیرا تورم باعث تأخیر در پرداخت مالیات و در نتیجه زیان دولت می‌شود که مستقیماً از نرخ تورم میزان تأثیر در وصول و سطح اولیه مالیات‌ها ناشی می‌شود هر چه تأخیر پرداخت مالیات بیشتر شود کاهش در حد نسبت مالیات قبل از تورم بیشتر می‌شود (قطمیری و همکاران، ۱۳۸۵). اثر دیگر تورم بر درآمدهای مالیاتی از طریق مالیات‌های غیرمستقیم است. در کشورهایی که برخی مالیات‌های غیرمستقیم و عوارض واردات را با نرخ‌های ویژه وضع می‌نمایند، به دلیل اینکه نرخ‌ها هماهنگ با تورم، تعدیل نمی‌شوند، در زمان افزایش قیمت‌ها، زیان‌های درآمدی به دولت تحمیل می‌شود (ویتو تانزی، ۱۹۹۸).

۲-۲. درآمدهای نفتی

دولت‌ها برای ایفای نقش‌های متفاوت خود به منابع درآمدی نیاز دارد تا بتواند مخارج خود را تأمین مالی کند. از آنجایی که کشورهای نفتی برخوردار از منابع نفتی هستند، درآمدهای حاصل از این منابع به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع درآمدی دولت است. نکات بسیار مهمی در رابطه با استفاده از درآمدهای نفتی وجود دارد. درآمدهای نفتی جزء سرمایه‌های چنانچه این سرمایه صرف هزینه‌های زودگذر شود از بین خواهد رفت. اقتصاد متکی به نفت مشکلاتی از قبیل بیماری هلندی، کم توجهی به توانمندی‌ها و مزیت‌های کشور و... را در پی خواهد داشت. همچنین با توجه به پایان‌پذیری چنین منابعی، در صورتی که وابستگی به درآمدهای نفتی ادامه پیدا کند با تمام شدن این منابع، مشکلات عدیده‌ای در اقتصاد بروز خواهد کرد. یکی دیگر از آثار این وابستگی تشدید تأثیرپذیری اقتصاد داخل از سایر اقتصادها و بنابراین تأثیر آن بر ثبات اقتصادی است (عباسیان و خاتمی، ۱۳۹۸) در اقتصادهای وابسته به درآمدهای نفتی، به دلیل نوسانات درآمدهای نفتی، تعیین میزان کسری بودجه به سادگی امکان‌پذیر نیست. در واقع اگر نااطمینانی در درآمدهای نفتی وجود نداشت، دولت به راحتی می‌توانست کسری بودجه غیر نفتی را برآورد کند و بر مبنای آن برنامه ریزی کند (نیازی، ۱۳۷۷) با وجود چنین مشکلاتی، کاهش تدریجی وابستگی به نفت ضروری است. برای کاهش این وابستگی باید جایگزین مناسبی برای این منبع درآمدی یافت. در این رابطه درآمدهای مالیاتی به عنوان بهترین جایگزین معرفی می‌شوند.

منابع طبیعی می‌تواند عاملی مهم در تسریع سرمایه‌گذاری و به دنبال آن رشد اقتصادی باشد. اما مشاهدات تجربی عکس این ادعا را نشان می‌دهند (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۸۷).

اما اتکای بیش از حد دولت به درآمدهای نفتی و سهم بالای درآمدهای نفتی در بودجه دولت باعث کم توجهی به مالیات و اخذ آن به صورت بهینه و کاهش بار مالیاتی می‌شود که این مساله از طرفی باعث فرار مالیاتی اقشار پردرآمد جامعه شده و بار دیگر باعث تغییر توزیع درآمد به ضرر دهک‌های پایین درآمدی می‌شود. و از طرفی دیگر پاسخگو بودن دولت و نظارت مهم بر دولت را کمرنگ می‌کند. بطور کلی درآمدهای بدست آمده از فروش نفت مستقیماً عاید دولت گردیده و انگیزه دولت برای ایجاد یک نظام مالیاتی را از بین می‌برد که این خود وضعیت را بدتر کرده و وابستگی دولت به نفت را بیش از پیش می‌گرداند. (صاحب هنر و ندی، ۱۳۹۸) توزیع درآمد و سیاست‌های اقتصادی به منظور تقسیم عادلانه امکانات بین اقشار مختلف جامعه

نخستین کنفرانس ملی کنکاش های علوم انسانی در مدیریت، کارآفرینی، اقتصاد و حسابداری

زمان برگزاری: ۱۴۰۲/۰۳/۱۱

از جمله مواردی است که همواره مورد تاکید قرار گرفته است. دستیابی به هدف فوق مستلزم استفاده صحیح از ابزارهای اقتصادی است. یک سیستم مالیاتی کارا علاوه بر تامین مالی مورد نیاز دولت باعث کنترل نقدینگی و توزیع عادلانه درآمد و ثروت میشود. در کشورهای در حال توسعه مثل ایران، درآمدهای مالیاتی پس از درآمدهای نفتی از اهمیت خاصی برخوردار است.

۳-۲. نرخ ارز

اثر مستقیم نرخ ارز بر درآمدهای مالیاتی این است که با افزایش نرخ ارز و افزایش قیمت کالی وارداتی، واردات کاهش می‌یابد. اثر غیرمستقیم تغییرات نرخ ارز بر درآمدهای مالیاتی در قالب کاهش واردات به‌ویژه واردات کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای یا مواد اولیه تولید در اثر افزایش نرخ ارز و کاهش تولیدات داخلی در دوره کوتاهمدت تحلیل می‌شود. تأثیر دیگر غیرمستقیم نرخ ارز را می‌توان در قالب افزایش سطح قیمت‌ها و توهّمات تورمی دانست. تبدیل دارایی‌های داخلی به ارز خارجی یا اشیاء قیمتی، خروج سرمایه به‌صورت ارز و... و در نهایت کاهش ارز در دسترس برای واردات و تولید از جمله موارد فوق است. همچنین افزایش معاملات بازار سیاه و اقتصاد زیرزمینی از دیگر تبعات منفی تغییرات نرخ ارز بر درآمدهای مالیاتی است (خداوردی زاده، ۱۳۸۰).

۴-۲. درآمد سرانه

درآمد سرانه به دلیل اثراتش بر روی توانایی پرداخت مالیات‌ها به عنوان عامل بسیار مهم و تعیین‌کننده ظرفیت مالیاتی تلقی میشود (کميجانی و یحیایی، ۱۳۷۰) انتظار میرود این متغیر به‌طور مثبت با سهم مالیات ارتباط داشته باشد. از طرف دیگر با افزایش سطح درآمد سرانه و درآمد شخصی، سطح رفاه بالاتر می‌رود و لذا انگیزه سوق یافتن به بخش اقتصاد زیرزمینی و به‌تبع آن فرار مالیاتی کاهش می‌یابد. از سوی دیگر درآمد سرانه معیار خوبی برای سطح توسعه‌یافتگی و رفاه جامعه می‌باشد که خود باعث کاهش فرار مالیاتی خواهد شد (فیشلو و فریدمن، ۱۹۹۴). در مطالعات بسیاری درآمد سرانه به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر بر درآمدهای مالیاتی در نظر گرفته‌شده است و تأثیر منفی و معنادار این متغیر بر فرار مالیاتی تأیید شده است (تیرا، ۲۰۰۲: صادقی ۱۳۹۱).

۵-۲. فرهنگ

فرهنگ به عنوان یک عامل اجتماعی قدرتمند قبول مالیات توسط مالیات دهندگان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. هنجارهای اجتماعی مختلف و ارزش‌های اخلاقی، مشوق‌های گوناگونی را برای پیروی از مالیات ایجاد می‌کنند. در واقع ارزش‌های اخلاقی تحت تأثیر هنجارهای اجتماعی ممکن است مالیات دهندگان را از درگیر شدن در فرار از پرداخت مالیات ممنوع سازد (بالنتورن و کپلن، ۲۰۰۸) ابعاد فرهنگی مؤثر بر پیروی از جمع‌گرایی و فردگرایی نیز متبلور است (چان و دیگران ۲۰۰۰).

۶-۲. نرخ های مالیات

احتمال کم اظهاری (در سیستم‌های مالیاتی مبتنی بر خوداظهاری) به‌طور مثبت به نرخ نهایی مالیات وابسته است (آلم و دیگران ۱۹۹۳). رخ مالیات بیشتر منجر به یک افزایش قوی در سرمایه‌گذاری‌های پنهان شده و فرار مالیاتی را افزایش خواهد داد (بایر و سوتر ۲۰۰۸). به عبارت دیگر افزایش حجم مالیات پرداختی، انگیزه برای شرکت در فعالیت‌های زیرزمینی و فرار از پرداخت مالیات را افزایش می‌دهد (چریس توپولوس، ۲۰۰۳).

۷-۲. بودجه عمرانی

نخستین کنفرانس ملی کنکاش های علوم انسانی در مدیریت، کارآفرینی، اقتصاد و حسابداری

زمان برگزاری: ۱۴۰۲/۰۳/۱۱

رشد بودجه عمرانی دولت، فعالیت های عمرانی دولت و شرکت های دولتی به عنوان کارفرما گسترش یافته و در نتیجه آن کسب و کار شرکت های پیمانکاری رونق یافته و از این طریق تولید و اشتغال در بخش های مختلف اقتصاد افزایش می یابد. از طرف دیگر با افزایش بودجه های عمرانی دولت، تقاضا برای کالها و خدمات توسط شرکت های پیمانکاری افزایش یافته و از این طریق مالیات ارزش افزوده بخش مبادله کالها و خدمات نیز افزایش می یابد. همه این عوامل در نهایت می توانند درآمدهای مالیاتی را از طرق پایه های مالیات های مستقیم و غیرمستقیم متاثر کنند.

۲-۸. تحریم های اقتصادی

تحریم به معنی اعمال محدودیت های یک دولت یا جامعه بین المللی علیه یک کشور یا یک گروه است که مهمترین نوع آنها تحریم اقتصادی است (آل کچ باف و انصاریان ۱۳۹۳). تحریم ها چه به صورت یک جانبه و چه چندجانبه از زمان انقلاب اسلامی ایران، هسته اصلی سیاست آمریکا در قبال ایران بوده اند (فدایی و درخشان، ۱۳۹۳). ایران از سال ۸ تحت تحریم های یک جانبه آمریکا قرار داشته، اما از سال ۱۳۹۱ دامنه و وسعت این تحریم ها گسترش

یافته است، به طوری که تحریم های مذکور علاوه بر تحریم های یک جانبه آمریکا، تحریم های اتحادیه اروپا و همچنین تحریم های سازمان ملل را نیز شامل شده است. امروزه هدف تحریم کنندگان این است که کشور مورد تحریم را به همراهی با مواضع بین المللی یا رفتارهای حاکم در نظام بین المللی وا دارند. به طور کلی تحریم ها از طریق کانال هایی مانند کسب و کار، صادرات و واردات و... بر درآمد مالیاتی تأثیر می گذارند. به عنوان مثال، تحریم های اقتصادی بر سر تجارت، واردات و صادرات محدودیت ایجاد می کند که باعث محدود شدن رابطه تجاری ایران با کشورهای دیگر می شود. در نتیجه ریسک سرمایه گذاری در کشور افزایش ت سرمایه گذاری و امنی کاهش می یابد و از این طریق روی درآمد مالیاتی تأثیر می گذارد. همچنین تحریم های اقتصادی باعث بدتر شدن و ناامنی فضای کسب و کار می شود که به تبع آن درآمد مالیاتی نیز کمتر شود. تحریم یک کشور، به دنبال آثار منفی چون کاهش درآمدهای نفتی، کاهش ارزش پول ملی، فرسوده شدن ناوگان های هوایی و افزایش هزینه تجارت خارجی، آثار مثبتی نیز در پی دارد. برای مثال، تحریم ها در ایران به ابتکارات اقتصادی، راه اندازی صنایع داخلی و شکوفایی صنعت نظامی و خودکفایی کشور در عرصه های مرتبط با فناوری های جدید کمک بسیاری کرده است (کازرونی و همکاران، ۱۳۹۵). با توجه به شرایط و تحولات اقتصادی کشور در شرایط تحریم الزم است که تغییرات منسجم در ساختار و نظام مالیاتی ایجاد شود. پذیرش تحولات در متغیرهای اساسی چون نظام بانکی و پولی، بازارهای پولی و مالی، توزیع درآمد، تشویق سرمایه گذاری و ارائه خدمات عمومی به مردم، نیازمند تغییر نگرش در مالیات، جدی گرفتن و حمایت از اصلاح نظام مالیاتی کشور در دوران تحریم است.

غیر از عوامل ذکر شده متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و ساختاری دیگری نیز بر درآمدهای مالیاتی تأثیر دارند. متغیرهایی نظیر اعتبارات اختصاص یافته به سازمان مالیاتی (چمن و همکاران، ۱۳۹۶)، پیچیدگی مالیاتی (ریچاردسون، ۲۰۰۶؛ بروکس، ۲۰۰۱) حکمرانی (اعجاز و احمد، ۲۰۱۰؛ گوپتا، ۲۰۰۷) اندازه دولت (آلم و مارتینز-وازکوئز، ۲۰۰۱؛ دادگر و همکاران، ۱۳۹۲؛ امای، ۲۰۰۷) و تشریح اطلاعات (سید زارع، ۱۳۸۰؛ ضیایی و همکاران، ۱۳۹۶) که به دلیل محدودیت از ذکر همه آنها اجتناب شده است.

۳. جمع بندی

اتکای درصد بالایی از بودجه کشور به درآمدهای نفتی تاکنون زمینه ساز رشد بخش اعمال سیاست های انبساطی، بروز بیماری هلندی و افزایش سطح عمومی قیمت ها شده است. تداوم این روند در سالهای گذشته آن را به یک مشکل مزمن و ساختاری تبدیل نموده است و ابستگی تأمین هزینه ها به نفت مانع کشف توانمندی ها و ظرفیت های مالیاتی می شود و در نتیجه کشور را از داشتن درآمدهای استاندارد دیگر محروم می سازد. عقلایی ترین و طبیعی ترین راه های اداره کشورهای توسعه یافته با نظام مالیاتی گره خورده اند. در واقع درآمدهای بالای نفتی در ایران انگیزه ی مالیات ستانی را کاهش می دهد زیرا هزینه های دولت از طریق این درآمدها تأمین می گردد بنابراین به نظر می رسد که کاهش وابستگی بودجه عمومی به نفت و افزایش سهم مالیات در آن امری اجتناب ناپذیر باشد. این امر می تواند از طریق کنترل هزینه های غیر ضرور بازنگری در ساختار دستگاه های دولتی و حذف دستگاه یا فعالیت های تکراری و موازی اجرایی نمودن سیاست های مندرج در برنامه های توسعه ساماندهی طرح ها و پروژه های سرمایه گذاری دولت و انتخاب

راهکارهای مشارکتی بخش عمومی و خصوصی محقق گردد. علاوه بر درآمدهای نفتی در ایران عواملی چون تورم نرخ ارز فرهنگ نرخ‌های مالیاتی درآمدمدسرانه بودجه عمرانی و تحریم‌های اقتصادی تأثیرات منفی بر درآمدهای مالیاتی کشور میگذارد.

۴. منابع

۱. پورمقیم، سیدجواد؛ معصومه نعمت‌پور و میرحسین موسوی (۱۳۸۴)، بررسی عوامل مؤثر بر سطح وصول درآمدهای مالیاتی در سیستم مالیاتی ایران، پژوهشنامه اقتصادی، ش. ۵، صص ۱۸۷-۱۶۱.
۲. تقیپور، انوشیروان (۱۳۷۸)، وقفه‌های جمع‌آوری مالیات، تورم و درآمدهای مالیاتی حقیقی دولت، مجله برنامه و بودجه.
۳. شاکری، عباس و میرحسین موسوی (۱۳۸۲)، بررسی کارایی سیستم مالیاتی در ایران با توجه به کشش قیمتی و وقفه مالیاتی، فصلنامه پژوهشهای اقتصادی، ش ۱۷.
۴. قطمیری، محمدعلی و کریم اسالمولئیان (۱۳۸۷)، برآورد درآمد مالیاتی در ایران و مقایسه آن با کشورهای درحال توسعه منتخب، تحقیقات اقتصادی، ش ۴۳، صص ۸۳-۷۶.
۵. صمدی، فاطمه (۱۳۹۹)، نقش تعدیل‌کننده درآمدهای نفتی بر درآمدهای مالیاتی و رشد اقتصادی، سال هشتم، ش ۳۲، صص ۱۶۰-۱۳۳.
۶. معویج (۲۰۱۹)، تأثیر درآمدهای حاصل از فروش منابع طبیعی بر میزان درآمدهای مالیاتی.
۷. علیزاده، محمد، فتح‌اللهی، الهام (۱۳۹۷)، رابطه بین درآمد‌های مالیاتی و مخارج دولت در ایران، مجله اقتصادی، ش ۸ و ۷، صص ۶۹-۴۷.
۸. توتونچی ملکی، سعید، موسوی جهرمی، یگانه، مهرآرا، محسن (۱۳۹۹)، عوامل مؤثر بر درآمدهای مالیاتی ایران، پژوهشنامه مالیاتی، ش ۴۴.

Atems, B. (2015). Another look at tax policy and state economic growth: The long - run and short -run of it. *Economics Letters*, 127, 64-67. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2014.12.035> .

Ayenew, W. (2016). Determinanats of Tax Revenue in Ethiopia (Johanson Cointegration Approach), *International Journal of Business, Economics and Management*, 3 (6), 69-84.

Finer, D. A (2018). What insights do taxi rides offer into Federal Reserve leakage? Chicago Booth: George J. Stigler Center for the Study of the Economy & the State Working Paper.

Lenza, M, Slacalek, J (2018). How does monetary policy affect income and wealth inequality? Evidence from quantitative easing in the Euro area. ECB Working Paper 2190, ECB European Central Bank, Frankfurt am Main.

Taghizadeh-Hesary, F, N. Yoshino and S. Shimizu (2018). The Impact of Monetary and Tax Policy on Income Inequality in Japan. ADBI Working Paper 837. Tokyo: Asian Development Bank Institute.